

یکی از مهمترین منابع برای تحقیقات موضوعی تهیه کتاب‌شناسی‌های تفصیلی در باب موضوع موردنظر و جمع‌آوری مشخصات آثار تألیف و تحقیق شده درباره آن است. نمونه این گونه آثار در زبان فارسی بسیار اندک است و در عین حال ضرورت تألیف آثاری از این دست امری است آشکار.

از جمله آثاری که اخیراً در باب فیلسوف بزرگ اسلامی صدرالمتألهین شیرازی و در این راستا تألیف و تنظیم شده است، کتاب‌شناسی جامع ملاصدرا است. این کتاب در دو بخش تنظیم شده:

۱- بخش خطی ۲- بخش چاپی: در بخش خطی مشخصات آثار مخطوط موجود صدرالمتألهین در کتابخانه‌های مختلف جهان - اعم از دولتی و خصوصی - به صورتی کاملاً فنی و دقیق آورده شده است. این بخش خود به قسمت‌های جزئی‌تر تقسیم می‌شود: ۱- ادبیات (اشعار، دیوان) ۲- تفسیر (آثار تفسیری صدر) ۳- حدیث (شرح اصول کافی، احادیث پراکنده) ۴- عرفان و اخلاق (سه اصل، کسرالاصنام) ۵- فلسفه (اسفار، رسائل فلسفی، تعلیقات شفا و شرح حکم‌الاشراق) ۶- کلام (عرشیه، مبدا و معاد، الشواهد الربوبية، المظاهرالاهية، زادالمسافر، القضاءوالقدر، عرشیه، رسالةالحشر) ۷- منطق (رساله‌های تصور و تصدیق، اللغاتالمشرقية) ۸- متفرقات.

بخش چاپی نیز مشتمل بر آثار چاپ افست و سربى ملاصدرا، کتب چاپ سنگی، پایان‌نامه‌های دکتری و کارشناسی ارشد، کتاب درباره ملاصدرا و مقالات به زبان‌های فارسی، عربی، انگلیسی، فرانسوی، آلمانی و روسی است. فهرست‌های کتاب نیز شامل نمایه تاریخی، نمایه عمومی، نمایه منابع انگلیسی و منابع ماخذ است.

روش تدوین این کتاب‌شناسی بدین ترتیب است که به دنبال عنوان هر کتاب، شناسایی نسخه‌های خطی آن در دو بخش «کتاب‌شناسی» و «نسخه‌شناسی» انجام گرفته است و در آن از شیوه معرفی نسخ مورد استفاده در فهرست موضوعی نسخ خطی کتابخانه‌های جمهوری اسلامی ایران تألیف آقای دکتر سیدمحمدباقر حجتی استفاده شده است. در بخش کتاب‌شناسی، کلیاتی درباره موضوع و محتوای کتاب، ابواب مختلف و زبان آن ذکر شده، سپس آغاز و انجام کتاب در حدی نه چندان کوتاه بلکه به میزان تمیزدهنده حدود واقعی کتاب از مکتوبات دیگر نگارش یافته و در انتها ماخذ کتاب‌شناسی مذکور مشخص شده است. در بخش نسخه‌شناسی هم نسخه‌های هر کتاب به ترتیب قدمت کتابت ذکر شده‌اند و سپس نسخه‌های بی‌تاریخ آورده شده‌اند. در این بخش هم ابتدا نام کتابخانه‌ای که نسخه متعلق به آن است، شماره بازیابی نسخه در همان کتابخانه، نوع خط، کاتب، تاریخ و مکان تحریر، شماره مجلد، صفحه یا اوراق و تعداد سطر به ترتیب گزارش شده‌اند.

شاید بتوان گفت که در حال حاضر مهمترین ماخذ صدراشناسی (چه از حیث آثار خود او و چه از جهت آثار مربوط به او) همین کتاب است که بصورتی مطلوب و نفیس نیز به چاپ رسیده است ولی با اینهمه از کاستی‌هایی خالی نیست که از جهت عطف توجه

مولفان محترم مذکور می‌افتد:

۱- چون معرفی آثار ملاصدرا در بخش کتاب‌شناسی نسخ خطی براساس فهرست‌های مختلف موجود تهیه شده است و این فهرستها نیز از حیث مقدار و کیفیت شرح و معرفی کتاب با یکدیگر تفاوت دارند، این امر سبب بروز نوعی نایکسانی در معرفی کتابها شده است. ۲- آنجا که مطالب از ماخذ عربی نقل شده سعی در ترجمه دقیق کلمات به عمل نیامده است. مثلاً نسخه اول تفسیر سورة الحدید چون از ماخذی عربی به نام سلسلة فهرس المکتبات الخطیة النادرة نقل شده به نام نسخه دانشگاه برنسون معرفی شده، حال آنکه منظور دانشگاه پرنیستون است و در تعریب، برنسون شده است.

۳- کتابهایی از این دست باید کاملاً از هر گونه غلط چاپی خالی باشد، ولی متأسفانه در این کتاب اغلاطی از این دست به چشم می‌خورد. مثلاً عنوان رساله‌ای از صدرا چنین آمده است: سریان نور وجود الحق فی الموجودات و احاطة بالمسکات که در این عنوان و احاطة صحیح است. عنوان کتاب شواهد در بالای صفحات ۲۵۷ تا ۲۷۱ همه جا اینگونه آمده است: الشواهد الربوبية فی المنهاج الطوکیة که در این عنوان فی المنهاج صحیح است.

در بخش آثار چاپی در ص ۳۳۹ عنوان کتابی از ملاصدرا که عیناً مربوط به کتاب واحد با مشخصات واحد است دوبار ضبط شده ولی مشخصات در یکی از این دو مورد غلط ضبط شده است. یا در صفحه ۳۵۴ عنوان پایان‌نامه‌ای چنین آمده است: ترجمه و تحقیق از کتاب شرح هدایة اثیریة فن سوم عنصربان [۱] که معلوم نیست آخرین کلمه در این عنوان به چه معناست. فن سوم شرح هدایه فی الملائكة است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

سید محمودیوسف ثانی

کتاب‌شناسی
جامع
ملاصدرا

ناهید باقری خرم‌دشتی با همکاری فاطمه عسکری

بنیاد حکمت اسلامی صدرا و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۸.